

Tålmod och fantasi

En kvalitativ utvärdering av projektet Språk-kedjan
Astrid Frylmark

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning	6
Projekt Språk-kedjan	7
De olika verksamheterna i Språk-kedjan	9
Bibliotek.	9
Barnvårdscentral	10
Logopedmottagningar	11
Förskolan	12
Barnfamiljerna och samhället	13
Språk och språkstörning	14
Förekomst	14
Definitioner och diagnoser.	15
Språkstörning i olika åldrar.	16
Delaktighet	18
Lyssna på oss	18
Forskning om delaktighet inom logopedi	19
Genomförande	20
Resultat	21
Barnen	21
Barnet och familjen.	22
Barnet i samhället	23
Samhället och barnet.	25
Du som förälder	32
Samtal med förskolepersonal	35
Diskussion	37
Familjernas erfarenheter	37
Verksamheterna i projektet	40
Slutsatser av utvärderingen	42
Källor	44

Projektet har genomförts med stöd från Region Halland och Kulturrådet.

Om du vill beställa fler exemplar av denna rapport, kontakta broschyrbeställningen telefon 035-13 48 00 eller beställ via www.regionhalland.se/broschyler

Rapporten kommer även att ligga som PDF-fil på nätet för nedladdning: www.regionhalland.se/sprakkedjan

Text och innehåll Astrid Frylmark, Härnösand, www.frylmark.net

Foto Magnus Andersson

Illustration Kristina Digman

Grafisk produktion Infab i Helsingborg

Tryck Reprocentralen, Region Halland

ISBN: 978-91-980640-1-8

© 2012 Regionbibliotek Halland

Sammanfattning

I Halland bedrivs det numera permanentade projektet Språk-kedjan, vars vision är att främja alla barns språkutveckling. Utarbetade metoder och material syftar till att utveckla språk och kommunikation för gruppen barn med språkstörning genom att erbjuda lättåtkomliga hjälpmedel för språkutvecklande samvaro för utlåning via biblioteken. Språk-kedjan är ett samverkansprojekt mellan bibliotek, barnavårdscentraler och logopedmottagningar. Förskolor är välkomna att, precis som föräldrar, låna materialet i form av sex olika språkväskor på biblioteken i Halland.

En första utvärdering genomfördes år 2010, när väskorna var nya och utlåningen precis hade startat. Denna utvärdering genomfördes med djupintervjuer av familjer som fått tillgång till materialet. Syftet med utvärderingen var att få en bild av hur språkstörning hos ett av barnen påverkar familjen och hur familjen drar nytta av samhällets stöd med och utan Språk-kedjan. Tre familjer i Halland och, som jämförelse, intervjuades även två familjer i Västernorrland där motsvarande verksamhet saknas.

Språkstörning innebär att barnet har svårigheter med språklig kommunikation, ofta både förståelse och uttrycksförmåga. Språkstörning leder till problem i samvaron såväl med jämnåriga som med vuxna utanför familjen. I förlängningen innebär detta många praktiska problem för familjerna, till exempel svårt att anlita barnvakt och svårigheter att umgås naturligt med andra utanför den närmaste, informerade familjekretsen. Att som förälder inte förstå vad barnet säger leder till dagliga sammanbrott i kommunikationen. För en del familjer är problemet litet, för andra är det omfattande.

Stödet till föräldrar – både när det gäller kunskap och insikt om problem – är en angelägen men ofta eftersatt del av ansvaret hos alla professionella aktörer; BVC, bibliotek, förskola och logopedmottagning. Ingen av familjerna uppgav sig ha fått teoretisk information om språkstörning utan eget initiativ. Språkstörning som begrepp är inte etablerat utanför logopedi och pedagogik, inte ens i de familjer vars barn går hos logoped.

Alla intervjuade familjer utnyttjar biblioteket för boklån. För familjerna i Halland fungerar det smidigt och bra med lån även av Språk-kedjans material. Materialet är välanvänt och uppskattat. Inte sällan får man stå i kö innan man får låna önskad väska. Lånet är högst två veckor.

BVC har remitterat till logoped i samtliga intervjuade fall, fast några föräldrar och/eller förskola har bekymrat sig för språk och tal långt innan remiss har skickats. Sammantaget har de aktuella barnen i Halland fått i genomsnitt 12 besök och barnen i Västernorrland 3-4 besök per kalenderår hos logopeden.

Bland förskolorna uppfattar föräldrarna olika synsätt om vikten av att arbeta särskilt med de här barnen och olika intresse, vilja och möjlighet att engagera sig i barnens individuellt utformade, riktade språkträning. Bristande kommunikation och information mellan aktuella verksamheter, mellan förskola och familjer samt inom arbetslagen i förskolan är uppenbar i flera fall.

Som vidareutveckling av Språk-kedjan föreslås för samtliga verksamheter satsning på utökat samarbete med förskolorna kring den aktuella målgruppen samt gemensam satsning på att förmedla kunskap till föräldrarna.

Inledning

Av Regionbibliotek Halland fick undertecknad hösten 2011 i uppdrag att genomföra en utvärdering av projektet *Hur gick det sen? Håller Språk-kedjan måttet?* (se "Hur gick det sen?"). Utvärderingens syfte är att undersöka om de barn som har problem med tal, språk och kommunikation i Halland får stöd och hjälp av de material och metoder som tagits fram genom projekt Språk-kedjan. En första kvantitativ utvärdering genomfördes år 2010 då projekt Språk-kedjan nyligen hade placerat ut material för utlåning på biblioteken (Frylmark 2010).

I samråd med projektledningen beslutades att denna andra utvärdering skulle genomföras med ett kvalitativt tillvägagångssätt. Projekt Språk-kedjan uppfattades i den tidigare utvärderingen som en insats främst riktad mot aktivitet och delaktighet i de familjer som berörs (enligt ICF-CY, se www.socialstyrelsen.se). Därför intervjuades tre familjer i Halland och två

familjer i Västernorrland. Minst ett barn i varje familj har svårigheter med språk, tal och/eller kommunikation. Föräldrarnas upplevelser och erfarenheter jämfördes.

Inledningsvis beskrivs projekt Språk-kedjan. Språkutveckling, språkstörning, barnfamiljernas situation och delaktighetsbegreppet berörs. Därefter beskrivs de olika verksamheternas roller i förhållande till målgruppen barn med språkstörning. Där nämns också förskolan som en viktig

verksamhet för barnfamiljerna. De intervjuer som gjordes med familjerna sammanfattas. Avslutningsvis finns ett diskussionsavsnitt.

Rapportens titel är en del ur ett citat från en av de intervjuade som konstaterade: "Barn med språkstörning behöver vuxna som har tålamod och fantasi".

"Barn med språkstörning
behöver vuxna som har
tålamod och fantasi"

Projekt Språk-kedjan

Projektet har utvecklats ur ett samarbete mellan bibliotek, barnvårdscentraler och logopedmottagningar, se www.regionhalland.se/sprakkedjan. Språk-kedjans vision är att alla barn, oavsett förutsättningar, ska få ett rikt och levande språk. Projektet betonar föräldrarnas viktiga roll för barns språkutveckling och eftersträvar en obruten språk- och vårdkedja i Halland.

Biblioteken har ett ansvar att nå ut till hela befolkningen, och även till olika grupper av personer med funktionsnedsättningar.

Barnvårdscentralerna träffar i stort sett alla barnfamiljer och kan rekommendera föräldrar att nyttja biblioteket för att stärka barns språkutveckling och vid behov remittera barn till logoped.

Logopedmottagningarna är den enskilt största remissmottagaren från barnvårdscentralerna i Halland.

Syftet med projektet är att synliggöra och förbättra utvecklingsmöjligheterna för gruppen barn som har särskilda behov när det gäller tal- och språkutveckling. Projektet avsåg att åtgärda de brister som finns vad gäller lättåtkomliga hjälpmedel för de barn som är remitterade till logoped. Ett av Språk-kedjans mål är att dessa barn ska få det stöd de behöver. Ett annat mål, för att nå dit, var att skapa ett gränsöverskridande samarbete mellan de yrkesprofessioner som möter förskolebarn, främst barnvårdscentraler, bibliotek och logopedmottagningar. Projektets referensgrupp arbetade fram metoder och material för de fyra mest förekommande frågeställningar som remitteras från BVC till logopedmottagningarna i Halland. Arbetet har resulterat i sex olika språkväskor med ett brett innehåll. Dessa finns att låna via kommunbiblioteken.

De finns sedan oktober-november 2009 även utplacerade på logopedmottagningarna i länet. Tidigare utvärdering (Frylmark 2010) konstaterade, att projektets dubbla mål, det vill säga att främja samverkan mellan verksamheter och skapa material för barn och föräldrar, hade uppnåtts.

Visionen är att alla barn,
oavsett förutsättningar,
ska få ett rikt och levande
språk

Väskorna presenteras på Region Hallands webbplats, www.regionhalland.se. Där finns tydliga förklaringar och även boktips om man vill låna böcker på samma tema i väntan på önskad väska. På webbplatsen framgår också vad varje väska innehåller och ger en kort beskrivning av syftet.

- Alfons-ryggsäcken med underrubrik *Du och jag tillsammans* inriktas på språkligt-socialt samspel (pragmatik) och på att berätta sammanhängande
- Emil-väskan har underrubriken *Hur låter stjärnorna?* och handlar om språkljud
- Kråkan-ryggsäcken, *Ut i vida världen*, handlar om ordförråd, motsatser och prepositioner
- Bu och Bä-ryggsäcken, *Det var en gång*, har material för att fokusera på grammatik och ordföljd
- Pippi-väskan, *I sagans förtryllande värld*, handlar också om grammatik och ordföljd
- Spindel-ryggsäcken, *Vår värld*, innehåller material för ordförråd, som att kategorisera och associera

De olika verksamheterna i Språk-kedjan

Samhället har många olika aktörer som erbjuder stöd till barnfamiljer. Man arbetar under olika förutsättningar, med delvis olika målgrupper och verksamheterna regleras av olika lagar. Projektet innebär ett brobyggande mellan vad som i många avseenden kan upplevas som olika "verksamhetsöar".

Bibliotek

Bibliotek finns som en självklarhet i varje något större ort, och på landsbygden nås många av bokbussar. Förutom dessa folkbibliotek, där alla barnfamiljer kan låna böcker, finns även forskningsbibliotek och skolbibliotek. Bibliotekens verksamhet regleras i en särskild lag, Bibliotekslagen, som är under översyn (se Bibliotekslagen). Den nya lagen väntas träda i kraft 1 juli 2013. Redan av den nuvarande lagen framgår, att folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar "genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning" (Promemorians kommentarer 3.7.1.). Lagtexten uppmuntrar således satsningar på andra medier än den traditionella boken. Under efterföljande stycke, Andra prioriterade grupper (3.7.2.) nämns "funktions-

Språk-kedjan är ett projekt som permanentats och ingår numera i den ordinarie biblioteksverksamheten

hindrade samt invandrare och andra minoriteter". Den nya bibliotekslagen förtydligar målgrupperna. Promemorian tar även upp personer med funktionsnedsättning under en egen punkt, Personer med funktionsnedsättning (3.7.3.). Här kommenteras lagtexten med att "Det är också angeläget att personer med sådana funktionsnedsättningar som kräver andra insatser än tekniska lösningar uppmärks-

sammass så att även dessa personer får möjlighet att tillgodogöra sig bibliotekstjänster". Här framhålls särskilt att de regionala biblioteksverksamheterna bör utveckla sin kompetens. Runt om i landet pågår ett flertal olika projekt med inriktning på barns språkutveckling, och en nationell arbetsgrupp arbetar också med frågan på initiativ av Kulturrådet (Maria Ehde Andersson, muntlig kommunikation augusti 2012).

I Halland finns Regionbiblioteket som erbjuder tjänster till barn och unga, varav Språk-kedjan är en. Språk-kedjan är ett projekt som permanentats och ingår numera i den ordinarie biblioteksverksamheten.

Barnvårdscentral

Barnhälsovården är en viktig och respekterad verksamhet bland barnfamiljerna. Så gott som alla familjer kommer med sina barn till barnvårdscentralerna för hälsoövervakning och hälsoupplýsning. I Halland är den aktuella siffran 99,8 procent (Alm, Almqvist-Tangen, Almqvist & Källqvist 2012). Via Barnhälsovården ska alla förskolebarn i Halland ”erbjudas en över länet likformig, evidensbaserad barnhälsovård av högsta möjliga kvalitet” (idem). Kontakt och kommunikation observeras från späda ålder. Tal- och språk-screening erbjuds vid 3 års ålder. Vid 4 års ålder erbjuds ett besök som innefattar syn, hörsel och utveckling. Vid 5,5 års ålder erbjuds avslutningsvis en skolförberedande undersökning. Vid alla dessa åldrar, och även tidigare, kan BVC-sjuksköterskan vid behov remittera barnet till logoped. När det gäller fyraåringarna är logopedmottagningarna den dominerande mottagaren av remisser med cirka 6,6 procent av populationen, medan remitteringen vid 3 år är 4,4 procent och vid 5 år 4,5 procent. I en del fall remitteras barnet samtidigt till logoped, hörselundersökning och BVC-psykolog.

Verksamheten vid de 57 barnvårdscentralerna i Halland samordnas via Barnhälsovårdsenheten, Region Halland.

Barnhälsovården har inget författningsreglerat ansvar för hälsovården i förskolan, men samarbetet brukar betraktas som viktigt. I Hallands Barnrapport uttrycks ett behov av att kontakten mellan barnhälsovården och förskolorna ökar (Alm et al. 2012, sid 4) då det finns stora variationer. I Rikshandboken för barnhälsovård, som numera finns på en webbplats, uttrycks en strävan att BVC ”ska vara ett ställe där förskolans personal och föräldrar alltid ska få hjälp. Där kan man inte alltid lösa problemet, men alltid ge råd om vart man kan vända sig” (Svenska Barnläkarföreningen 2012).

Barnhälsovården riktar sig till *alla* barn, men barnhälsovårdens personal arbetar av tradition enligt en princip om att mest arbetstid ska ägnas åt de barn som bäst behöver sjuksköterskans engagemang. Strävan var sedan gammalt att 80 procent av arbetstiden ska ägnas åt de 20 procent av barnfamiljerna som är i störst behov av stöd.

Barnhälsovården är en viktig och respekterad verksamhet bland barnfamiljerna

Logopedmottagningar

Logopeder är en till antalet liten legitimerad vårdyrkesgrupp. Yrkestiteln är skyddad. Flertalet logopeder är anställda av hälso- och sjukvården, andra av primärkommuner eller arbetar i privat regi. Målet med logopedens insats är att förändra det kommunikativa beteendet och därmed reducera funktionsnedsättningen enligt patientens förutsättningar. Hjälpmedelsförskrivning förekommer också.

Förskole- och skolbarn utgör en stor andel av logopedmottagningarnas öppenvårdspatienter. Det kan gälla språk- och talstörningar hos barn, dyslexi-utredning, barn som föds med läpp-, käk- och gomspalt eller barn som stammar. Både barn och vuxna kan drabbas av heshet och behöva röstterapi. Men logopedmottagningarna har också ansvar för patienter ineliggande på sjukhus och därefter även när dessa skrivits ut, eftersom logopeder mestadels saknas inom primärvården. En liten men angelägen patientgrupp bland de vuxna är personer med strup- eller munhålecancer. Språk- och talstörningar i samband med hjärnskada (afasi och dysartri) är också vanliga frågeställningar liksom ät- och svälj-svårigheter. Förutom inom öppen- och slutenvården finns logopeder anställda i habiliteringsteam och på en del håll i landet inom hörselvården. De primärkommunala tjänsterna är i högre omfattning konsultativa, och logopeden är där en resursperson även för den personal som har det pedagogiska ansvaret i förskola och skola.

Logopedmottagningar finns i Halland inom landstinget, dit barnen vid behov remitteras från BVC, och i några av kommunerna. Kommunlogopedernas insatser är dock främst inriktade på skolbarn. Verksamheten består huvudsakligen av rådgivning och yrkeshandledning inom förskola och skola, medan utredning och behandling utgör en mindre del.

Ett nationellt problem är att antalet logopedtjänster är så litet jämfört med andra så kallade paramedicinska yrkesgrupper som psykolog-, sjukgymnast- och arbetsterapeutjänster. Enligt statistik från Sveriges kommuner och landsting gick det år 2005 4,3 psykologer, 7,5 sjukgymnaster och 5,4 arbetsterapeuter på varje logopedtjänst (SKL 2005). Sverige har sammantaget en logopedbemanning under genomsnittet inom EU, som är cirka 16 logopedtjänster per 100 000 invånare. Av en sammanställning från 2002 framgår att antalet tjänster i Halland då var cirka 8 per 100 000 invånare. Bemanning motsvarande det europeiska genomsnittet skulle innebära 37,5 tjänster i Region Halland (CPL0L).

Sverige har sammantaget en logopedbemanning under genomsnittet i EU

Logopedmottagningar brukar organisatorisk höra till rehabilitering, öron-näsa-halssjukvård eller paramedicinska kliniker. Organisatorisk tillhörighet påverkar inriktningen på verksamheten, då den här aktuella målgruppen barn och unga får olika utrymme beroende på kliniktilhörighet.

Förskolan

I projekt Språk-kedjan är förskolan ingen aktiv part förutom i referensgruppen. Men förskolan utgör en viktig och aktiv del i samhällets stöd till barnfamiljer, och vistelsen i förskolan är av stor vikt för barnens språkutveckling.

På Språk-kedjans webbplats är informationen tydlig om att även förskolorna kan låna väskorna och ta del av metod och material. Vidare har förskolepersonal varit inbjudna till flera av de fortbildningsaktiviteter som anordnades under projekttiden.

I förskolans uppdrag ingår enligt läroplanen att ”lägga grunden för ett livslångt lärande, ... utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov... vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnets fostran...” (Läroplan för förskolan sid 5). När det gäller språkutveckling konstaterar läroplanen, att ”språk och lärande hänger ouplösligt samman liksom språk och identitetsutveckling” (sid 7).

Förskolan är av stor vikt för barnens språkutveckling

Bland målen för utveckling och lärande finns strävan att varje barn

- utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra
- utvecklar intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och deras kommunikativa funktioner (sid 10)

Förskollärare ska bland annat ansvara för

- att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen ... - stimuleras och utmanas i sin språk- och kommunikationsutveckling (sid 11)
- att ge föräldrarna möjligheter till delaktighet i verksamheten och att utöva inflytande över hur målen konkretiseras i den pedagogiska planeringen (sid 13)

Arbetslaget i sin helhet har ett ansvar för dokumentation och dialog med föräldrar, skola och fritidshem.

I läroplanen saknas explicit beskrivning av hur verksamheten förhåller sig till andra delar av samhällets service än de primärkommunala som skola och fritidshem.

Barnfamiljerna och samhället

Barnfamiljer har ofta en stressad tillvaro. Nära 36 procent av mammorna och 31 procent av papporna uppgav i en undersökning år 2003, baserad på cirka 3 000 individer, att de aldrig eller sällan upplevde balans mellan arbete och familjeliv (Nylin 2008).

För familjer som har barn med någon typ av funktionsnedsättning tillkommer, förutom sedvanliga kontakter med förskola, skola och vård vid vardags-sjuklighet, ett ökat antal kontakter med andra aktörer. För barn i förskole-åldern med sen eller avvikande språkutveckling är kontaktytorna för hemmet oftast barnavårdscentralen, logopedmottagningen och förskolan. Redan dessa till antalet begränsade institutioner lyder under olika huvudmän och har olika lagar och regler att följa (Frylmark 2010). Så är det till exempel ingen självklar arbetsuppgift för den landstingsanställda logopeden att handleda förskolepersonalen. Många kommuner har därför logopeder anställda inom sin förskole- och skolverksamhet. Föräldrar ska vara informerade om all kontakt mellan förskola och hälso- och sjukvård. Men även när föräldrar uttrycker önskan om samverkan är det vanligt med utebliven eller minimal samverkan mellan barnhälsovård, förskola och logopedmottagningar.

Många mammor och pappor upplever sällan eller aldrig balans mellan arbete och familjeliv

Språk och språkstörning

Språk möjliggör tankeutbyte mellan människor. Ytligt sett är varje språk som svenska, grekiska, tagalog och hindi ett system av ljud, ord och grammatiska regler. Därutöver finns oskrivna regler för kommunikativt beteende. Dessa är, liksom ljud, ord och grammatik, olika i olika kulturer. Genom talet formaras ljud till ord som är möjliga att förstås av den som behärskar samma språk.

Språket har en uttryckssida (*produktivt språk*) och en förståelsesida (*receptivt språk*). Språk-utvecklingen börjar redan före födelsen och fortsätter hela livet med den snabbaste utvecklingen mellan två och fyra års ålder. Denna utveckling sker parallellt inom de olika språkliga områdena:

- språkligt-socialt samspel, *pragmatik*
- ord- och begreppsförråd, *semantik*
- hur orden får böjas och kombineras, *morfologi och syntax*
- det språkspecifika ljudsystemet, *fonologi*

Vid tre års ålder är de flesta barn förståeliga för sin familj och uttrycker sig i meningar om minst tre ord. Vid fyra års ålder är barnen förståeliga för utomstående och uttrycker sig i meningar som grammatiskt liknar vuxnas.

Vid 6-7 års ålder har de flesta barn språkets grundstruktur helt utvecklad och är också redo för att lära sig läsa och skriva.

Språkstörning är en term som används för att beskriva sen eller avvikande språkutveckling. Termen är en sammanfattande beteckning. Svårigheterna kan röra såväl språkförståelse, *receptiva svårigheter*, som språkproduktion, *produktiva svårigheter*. Hos barn med mer omfattande språkliga svårigheter är oftast både språkförståelsen och talet påverkade.

Förekomst

Beroende på hur man definierar och avgränsar språkstörning brukar man räkna med en förekomst på 5-8 procent hos en årskull (Tomblin et al. 1997). Grav språkstörning omfattar 1-2 procent av alla barn (Westerlund 1994). Man räknar med att barn med grav språkstörning har kvarstående svårigheter i skolåldern (Catts & Kamhi 2005, Toll 2005). Många elever med dyslexi har denna bakgrund (Catts & Kamhi 2005). Språkstörning är internationellt sett mindre känt än till exempel dyslexi, vilket bland annat har föranlett forskare och ideella krafter i England att våren 2012 inleda en satsning på en informationskampanj via Youtube (Ralli-kampanjen).

Språkstörning är internationellt sett mindre känt än till exempel dyslexi

Definitioner och diagnoser

Gränsen för vad som anses vara språkstörning är inte tydlig, och definitionerna varierar beroende på om det handlar om ett forskningssammanhang eller klinisk praxis. Två huvudsakliga sätt att definiera begreppet förekommer, nämligen inkluderande eller exkluderande definition (Lees & Urwin 1997). Vid ett *exkluderande* sätt att definiera språkstörning beskrivs barnets språkliga svårigheter som

- ej orsakade av hörselnedsättning
- ej orsakade av kognitiva begränsningar eller inlärningssvårigheter
- ej orsakade av barnets miljö
- ej orsakade av emotionella problem

Vid ett *inkluderande* sätt att avgränsa språkstörning beskrivs barnets språkliga svårigheter som en annorlunda språklig profil, trots att det kan finnas en bakgrund av hörsel-, inlärnings-, miljö- och/eller emotionella svårigheter. Svårigheterna ska inte kunna förklaras enbart av någon av dessa faktorer, eller ens av dessa faktorer sammantagna. Ofta finns en eller flera av nedanstående företeelser med i bilden:

- ärftlighet – specifika språkliga svårigheter i familjen
- spår av cerebral dysfunktion, antingen under utvecklingen eller genom att barnet till viss del uppfyller kriterier för en neuropsykiatrisk diagnos
- obalans mellan de olika språkliga subsystemen i relation till övrig kognitiv utveckling, till exempel stort ordförråd men otydligt tal, eller tydligt tal men omogen kommunikativ förmåga och begränsad språkförståelse
- oförmåga att ”komma ikapp” med allmän språklig stimulans

Avvikelse i tal- och språkutvecklingen är i praktiken ofta ett första varningstecken även för andra svårigheter

Den diagnosklassifikation som används inom svensk logopedi, ICD 10 -SE (Socialstyrelsen 2011), följer snarast det inkluderande sättet att definiera. Diagnosen beskriver ”störningar av den normala språkutvecklingen som uppträder i de tidigaste utvecklingsstadierna. Tillstånden kan inte direkt tillskrivas neurologisk sjukdom, abnormitet i talapparaten, sensoriska störningar, psykisk utvecklingsstörning eller miljöfaktorer. Dessa tal- och språkstörningar är ofta följda av andra störningar såsom inlärningssvårigheter, kontaktsvårigheter, känslomässiga svårigheter och beteendestörningar”. Språkutvecklingen är en känslig del av barnets utveckling. Avvikelse i tal- och språkutvecklingen är i praktiken ofta ett första varningstecken även för andra svårigheter (Miniscalco 2006).

Språkstörning i olika åldrar

Hur avvikande språkutveckling eller språkstörning manifesteras varierar mellan olika individer och även hos samma individ under olika åldrar och utvecklingsfaser.

Hos de yngsta förekommer sparsamt med joller och sedan väntar man på orden, som kommer senare än hos jämnåriga. Den vanligt förekommande snabba tillväxten av ordförrådet uteblir. Barnen gör sig endast i liten utsträckning förstådda genom talade ord (Westerlund 1994, Conti-Ramsden 2008, Nettelbladt & Salameh 2007).

När det gäller barn i 2-3-årsåldern uppmärksammar familjen inte så ofta om barnet har svårt att förstå, för i vardagen räcker det mestadels för barnet att förlita sig på förståelse av situationen. I förskolan blir förståelseproblem ibland tydligare för att senare bli uppenbara i skolan. Men oftare oroar man sig både hemma och i förskolan mer för att det är svårt att förstå vad barnet säger. På BVC noteras, att barnet inte producerar meningar om minst tre ord.

Fyraåringen med språkstörning förstår och uppskattar inte sagor skrivna för åldern och kanske talar i korta meningar men gör sig ibland inte förstådd ens i familjen. Barnets meningar är korta och ibland ogrammatiska. Ljudsystemet är begränsat.

Fem-sexåringen har svårt att förstå spelreglerna i de vanliga lekarna och får inte sällan problem i sitt samspel med jämnåriga i barngruppen. För många sexåringar är det svårt att förstå och delta i de läsförberedande språkljudslekarna i förskoleklassen. Det finns också ett klart samband mellan språkstörning under förskoleåren och senare svårigheter med exempelvis läsning, skrivning och matematik under skolåldern (Catts & Kamhi 2005 m.fl.).

Barn med språkstörning är mindre benägna än jämnåriga att ta initiativ till kontakt för lek vilket i sin tur ger dem begränsningar av antalet tillfällen att utveckla sina kommunikativa färdigheter (Paul 2007). Svårigheter som kvarstår i skolåldern påverkar därför såväl själva skolarbetet i läsning, skrivning och ämneskunskaper som den psykosociala situationen i kamratkontakter och förekomsten av psykisk ohälsa (Miniscalco 2007). Av barn som får diagnosen dyslexi under skolåldern har minst hälften en bakgrund av svårigheter med språk- och talutvecklingen (Catts & Kamhi 2005).

Målsättningen för alla barn, även för barn med språklig skörhet, måste vara att själva kunna uttrycka vilja, känslor och behov. Strukturerad språklig träning av ljud, grammatik och innehåll (fonologi, syntax och semantik) räcker därför inte för att lära elever allt de behöver kunna för att vara självständiga språkbrukare (Lees & Urwin 1997).

Barn med språkstörning är mindre benägna än jämnåriga att ta initiativ till kontakt för lek

I en nyligen publicerad undersökning visade Harrison och McCormack (2011) att ungefär vart femte barn (20,1 procent) som diagnostiserats med språk-, tal- och kommunikationsstörning vid 4-5 års ålder blev retat vid 7-9 års ålder. Denna siffra var signifikant högre än hos barn utan språkliga svårigheter (13,9 procent). Barn med tidigt identifierade språk- och talsvårigheter hade lägre självförtroende än genomsnittligt. De hade också svårigheter med social interaktion och trivdes i skolan i lägre utsträckning än jämnåriga.

Hos en liten andel individer med omfattande språkstörning kvarstår svårigheterna även i vuxen ålder. I ett examensarbete i logopedi vid Karolinska Institutet gjordes en uppföljning av vuxna med kvarstående språkstörning (Carlsson, Törnqvist & Thulin 2007). Svårigheterna påverkade för dessa unga vuxna fortfarande de sociala relationerna, valet av utbildning och arbetsuppgifter samt på vilket sätt man tar kontakt med exempelvis myndigheter. Relationen till familjen uppges ofta betydelsefull, och det är svårare än för jämnåriga att etablera egna vänskapsrelationer. Språksvårigheterna ställer oftast till problem i stressande situationer medan man har hittat en balans i vardagen. Det kan noteras att det här rörde sig om personer som haft så stora svårigheter som barn att man gått åtminstone en del av sin skolgång vid statens specialskola i Sigtuna, Hällsboskolan, som då fungerade som ett riksinternat.

Av barn som får diagnosen dyslexi under skolåldern har minst hälften en bakgrund av svårigheter med språk- och talutvecklingen

Delaktighet

En slutsats av den förra utvärderingen (Frylmark 2010) var att projekt Språk-kedjan främjar delaktighet genom att föräldrar och barn får utveckla en förbättrad språklig kommunikation. Delaktighetsbegreppet är en del av ett vidgat synsätt på funktionsnedsättningar. Tillkomsten av svenska versioner av klassifikationerna ICF och ICF-CY har bidragit till att synliggöra problemet och begreppet. ICF står för WHO:s International Classification of Functioning, Disability and Health, och ICF-CY för International Classification of Functioning, Disability and Health - Children & Youth Version (Socialstyrelsen 2011). Klassifikationerna bidrar till ”att skapa ett gemensamt språk för att beskriva hälsa och hälsorelaterade tillstånd i syfte att förbättra kommunikation mellan olika användare, inklusive människor med funktionshinder” (www.socialstyrelsen.se).

Klassifikationerna betonar *aktivitet, delaktighet och omgivningens betydelse* för personer med funktionsnedsättningar och bidrar till att göra ”patienten” mer till subjekt än objekt. Synsättet utgör ett viktigt komplement till tidigare diagnosklassifikationer. Språk-kedjan i Region Halland är ett projekt som betonar aktivitet och därmed främjar delaktighet.

Att beskriva delaktighet kan vålla problem. Å ena sidan kan man med delaktighet mena att tillfrågas om sin åsikt, å andra sidan att verkligen få möjlighet att påverka beslut om den egna vardagen. Vidare kan delaktighet i debatten handla om allt från personliga förhållanden till att beskriva barn som grupp, lokalt eller nationellt.

Lyssna på oss

I september år 2011 anordnades en nationell konferens om delaktighet för barn med funktionsnedsättningar: *Lyssna på oss* (refereras i Frylmark 2011). En viktig förutsättning för all delaktighet är tillgång till direkt kommunikation med barnet eller någon som förstår barnets sätt att kommunicera. En av föreläsarna, dr Agneta Franklin från London, beskrev situationen för barn som inte talar på följande sätt (relevant även för många talande barn med grav språkstörning):

Barn som inte talar

- möter attityden av att de inte kan uttrycka en åsikt
- är vana vid att man underskattar deras förmåga till kommunikation
- ses som inkompetenta och i behov av beskydd
- förnekas möjligheten att delta i vardagliga beslut
- blir vana vid att omgivningen inte använder deras alternativa kommunikationsmetoder
- möter vuxna som är byråkratiska, vuxencentrerade och otillgängliga
- möter tidsbrist, resurs- och träningsbrist
- möter förutfattade meningar istället för att man frågar dem vad de vill

Forskning om delaktighet inom logopedi

För barn med funktionsnedsättningar som omfattar språklig kommunikation kan det vara ännu svårare att vara delaktiga än för barn med synliga funktionsnedsättningar men fungerande språklig kommunikation. Professorerna Sue Roulstone, England och Sharynne McLeod, Australien publicerade förra året den första antologin med studier i ämnet (Roulstone & McLeod 2011). Ett flertal forskningsprojekt presenteras i boken. Forskarna Bonnie Brinton och Martin Fujiki sammanfattar sina samtal med barn och unga som har språkstörning på följande sätt (sid 156).

Att lyssna till barn och ungdomar med språkstörning har lärt oss tre viktiga fakta:

- språkstörning är genomgripande och varaktig
- språkstörning är isolerande
- språkstörning är individuell

Genomförande

Eftersom tidigare utvärdering av Språk-kedjan genomfördes i ett tämligen tidigt skede av projektet önskade Regionbibliotek Halland en uppföljning.

Syftet med denna nya utvärdering var att besvara frågorna:

– Hur gick det sen? Håller Språk-kedjan måttet? Vilka lärdomar och slutsatser kan man dra?

Därutöver medförde den utvärderingsmetod som valdes en möjlighet att få en fördjupad förståelse för vardagen i familjer där ett barn har svårigheter med språk- och/eller talutvecklingen.

För att betona Språk-kedjans fokus på delaktighet valdes en kvalitativ utvärderingsmetod.

Projektet analyserades i förhållande till verksamheternas styrdokument. Via logopedmottagningar i olika delar av Halland rekryterades tre barnfamiljer. Kriteriet var att barnet skulle vara i förskoleåldern, återkommande gå hos logoped på grund av språk- och/eller talsvårigheter samt att föräldrarna var villiga att låta sig intervjuas. Därutöver var det ett kriterium att familjen hade lånat och använt väskorna.

Via logopedmottagningen vid Sundsvalls sjukhus rekryterades två barnfamiljer med likartad situation förutom att motsvarande projekt saknas i Västernorrland. Inga journalkopior rekvirerades, men logopeden tillfrågades om antalet besök barnet fått per kalenderår.

Ett halvstrukturerat intervjuformulär sammanställdes med följande rubriker:

- Barnet och familjen
- Barnet i samhället
- Samhället och barnet
- Du som förälder
- Språk-kedjan i Halland

Därutöver ombads föräldrarna att fylla i hur de uppfattade att barnets språkliga kommunikation fungerade med olika personer samt en enkel profil för kroppsspråk, tal, samtalsförmåga och att ”ta plats” i ett socialt sammanhang.

Tre av intervjuerna ägde rum hemma hos familjerna. Två ägde rum på neutral plats som mötesrum på biblioteket respektive egen mottagning, allt efter föräldrarnas önskemål. I ett par fall deltog båda föräldrarna. Intervjuerna spelades in med Echo Smartpen (Livescribe) och transkriberades med en lätt anpassning till skriftspråk. Citaten i följande har renskrivits från audioinspelning med undantag från tvekljud och harklingar med en lätt skriftspråksanpassning av ordböjningar och ändelser. Efter föräldrantervjuerna genomfördes kortare telefonsamtal med representant för personalen i förskolan till fyra av barnen. Dessa samtal kommenteras kort nedan men transkriberades inte.

Insamlade data grupperades utifrån ovanstående ämnesområden och sammanställdes.

Resultat

Familjernas svar redovisas sammanfattat och med direkta citat löpande för alla fem familjerna. Inledningsvis beskrivs barnen. Adam, Olle och Lisa bor i Halland. Johanna och Pontus bor i Västernorrland. Citat ur intervjuerna görs med indrag nedan.

Barnen

ADAM är 4 år. Han bor i en stad i Halland med sina föräldrar och ett yngre syskon. Adam vistas i förskolan cirka 15 timmar/vecka. Under den tid han varit aktuell hos logoped (4 månader) har han fått sex besök. Adam beskrivs som utåtriktad och lekfull.

Han har svårt med vissa bokstäver, blandar dem. Innan var det så att han satte orden i fel ordning. Men det har blivit bättre.

OLLE är 5,5 år och det yngre av två barn i familjen. Han bor i ett mindre samhälle i Halland och vistas i förskolan cirka 30 timmar/vecka. Han gick hos logoped 13 gånger som fyraåring, hittills åtta gånger som femåring och är just inne i en träningsperiod där.

Han är lugn och förhållandevis trygg. Praktiskt lagd. Lego tycker han om, den typen av leksaker.

LISA är 4,5 år, yngst i en syskonskara och bor lantligt i Halland. Lisa går i förskolan cirka 25 timmar/vecka. Lisa gick fem gånger hos logopeden som treåring och hittills fyra gånger som fyraåring. Fyra ytterligare besök är inplanerade under våren.

Lisa tycker om att vara med äldre syskon, läsa, lyssna på sagor, pyssla. Hon kan leka lugnt men ändå vara krävande – vill gärna bli sedd och bekräftad.

JOHANNA är 6 år. Även Johanna bor lantligt, i Västernorrland. Hon gick tre gånger hos logopeden som treåring, två besök som fyraåring, fem besök som femåring och hittills fyra besök som sexåring. Johanna är en lillasyster som är positiv, fångar uppmärksamheten.

Hon uttrycker sig idag så att vi och några i vår närhet förstår.

Det har blivit lite bättre nu.

PONTUS är 5 år. Han är äldst av två barn och bor i en stad i Västernorrland. I förskolan vistas han cirka 30 timmar/vecka. Pontus träffade logoped tre gånger som tvååring, fem gånger som treåring, tre gånger som fyraåring och ska snart på ett nytt besök.

Pontus gillar att röra på sig men har ganska lätt för att vara i sin egen värld... det är svårt att ta sig in i hans värld. Men annars tycker han jättemycket om att vara på dagis med kompisar, leka, pyssla, åka skidor... Just nu är han intresserad av bokstäver. Han har ett jättebra bildminne. Sen tycker han om att spela spel.

Barnet och familjen

Ibland gör barnets språk- och talsvårigheter att det inte fungerar hemma. Barnet eller de vuxna kanske ger upp och något som var viktigt blev aldrig berättat. Kontakten med släktingar, som mor- och farföräldrar varierar.

ADAM kan ibland inte tala om vad han vill.

Men han är duktig på att förklara med ett annat ord eller peka, han försöker hitta en lösning. Man märker på honom om man försöker träna, att det här är jobbigt.

För **OLLE** var det tidigare så att hans syster pratade åt honom.

Det var ett litet lyft för honom när hon började skolan.

LISA kunde tidigare ...

... säga om fem gånger utan att det gjorde något, men nu blir hon ledsen efter tredje gången. Ibland bara vänder hon och går. Det märks, att hon tycker det är jobbigt. Men hon pratar gärna på och testar nya ord.

JOHANNA har alltid förstått sina föräldrar, men föräldrarna har haft svårt att förstå henne.

Men det har aldrig varit svårt att säga åt henne att ta det lugnt, att berätta en gång till. Tidigare använde hon tecken som stöd.

PONTUS har stora språkliga svårigheter och det kan vara svårt att få kontakt med honom för familjen, att kunna prata om saker och ting.

Det har aldrig varit hans intresse, och det är svårt att locka in honom på olika sätt. När han var liten och var ute och gick – och man ropade ”kom nu” – och han kom inte. Han var i den egna världen. Nu är det mycket bättre. Man får säga till många gånger.

Att som förälder inte förstå vad barnet säger leder till sammanbrott i kommunikationen inom familjen. För en del familjer är problemet litet, för andra är det omfattande.

Barnet i samhället

Förutom välkända personer i familjen, förskolan och bekantskapskretsen möter barn som växer upp i ökande utsträckning andra vuxna och barn där språklig kommunikation också behöver fungera. Under intervjuerna diskuterades hur barnen förhåller sig till andra barn och vuxna.

Att umgås med andra barn

Leken är viktig i barns liv, och att ha någon att leka med. Först parallellt, därefter tillsammans enligt allt mer komplicerade, mestadels oskrivna och uttalade regler. Både uttalade och outtalade regler kan vara svåra att uppfatta för barn med språkstörning.

ADAM leker mest med en jämgammal pojke och några som är lite yngre. Adam har svårt att säga kompisens namn, vilket förstås kan vara känsligt.

Men Adam säger ifrån och då slutar barnen retas.

OLLE bor nära sin förskola och leker ibland med barnen därifrån även på fritiden. Gruppen är åldersblandad. Även Olle har blivit retad:

Ja det är klart att han har blivit det. Den som har sagt något är hans (äldre) syster men vi har upplyst henne om att hon inte får retas. Det händer när de är i konflikt.

LISA, som är yngst i sin familj, leker helst med lite äldre eller jämnåriga och med kusinerna.

För Lisa har det hänt att folk har... barn på dagis har kommenterat. Sen har vi lite problem med storebror. Orsaken är att han har haft samma innan. Han vet vad man ska trycka på för knapp...

JOHANNA leker med jämnåriga. Nu går hon i den äldre barngruppen i sin förskola.

I början antydde att ”du kan ju inte prata”. Försök att prata rent, sa vissa killar. Men hon hade svar på tal och hon fräste riktigt. Det gäller också att ha bra personal som förstår situationen och som kan hantera det.

PONTUS leker med barn i olika åldrar, men hans mamma konstaterar, att leken blir mer jämställd när han leker med yngre. Även Pontus mamma tror att han blir retad ibland.

Fast det är inget han kommer med. Vid vissa, enstaka tillfällen kan han berätta vad de har gjort. Genom att han har svårt att berätta också... det händer inte så ofta, men det har hänt. Speciellt när han var yngre brukade dom göra så att

han skulle springa och jaga de andra. Det var jättekul tills de var tagna. De har jobbat mycket på förskolan att det inte ska vara sådana typer av lekar där dom utsätter honom för det. Han förstår inte när leken tar slut. De tycker att nu gör vi något annat, så fortsätter han och så blir det konflikter.

Risken finns, att ett barn med språkliga svårigheter inte tar samma plats som övriga. Därutöver finns också risken att bli retad för sina svårigheter.

Att umgås med andra vuxna

OLLES föräldrar tycker att det är svårt för honom om någon börjar prata med honom och han inte kan svara.

Då blir han så himla blyg och det kanske är för att han inte kan prata ordentligt också. Så han pratar inte – man förstår gott och väl vad han säger men det är vissa ord som han inte kan säga. En del vuxna är oftast väldigt ”på”. Det spelar ingen roll att han inte vill prata. De slutar ju inte. Jag kan känna att det blir lite jobbigt som förälder när man märker att han känner sig trängd.

Olles familj umgås med en annan familj, något äldre, utan barn, ett par gånger om året. Mannen i familjen, Herbert, och Olle trivs ihop.

Herbert är ingen ”barnmänniska”, men Olle och han pratar med varann. Vet inte vad som gör det. Han skickar grejor. Vi träffas bara två gånger om året. Det kan vara svårt också med främmande barn: En familj där vi har husvagnen har en jämnårig. Det har tagit lång tid innan de har börjat leka.

För **JOHANNA** kan kontakten med främmande vuxna bero på hur pass mottaglig den personen är att försöka förstå situationen.

Att släppa på den där barriären man har och krypa lite närmare på något vis. Och tålmod. En sorts sammanfattning av ordet intresse, att vilja prata med barnen.

Oron finns där för hur barnen ska klara kontakten med andra när det verkligen behövs.

Men speciellt kontakten med den äldre generationen, som inte har samma acceptans att försöka förstå vad hon säger, och även andra vuxna.

PONTUS största problem är att genast förstå instruktioner.

Han gick på gymna förra hösten. Det var olika aktiviteter varje gång. Det gick inte. Men han tittade på de andra. Det har alltid varit hans strategi att titta på de andra och göra efter. Ibland är det så att han bara får hänga på. Han får inte chansen att vara ledare. Jag känner att han får försöka fixa det här. Jag kan inte vara där jämt.

Pontus gick också på Mulle i höstas.

Då släpper man av barnen, och sen hämtar man dem. Då tänker man – ska man gå med? Det är ingen annan som gör det, skulle kännas konstigt.

Språkstörning leder till problem i samvaron såväl med jämnåriga som andra vuxna. I förlängningen innebär det många praktiska problem för familjerna, till exempel svårt att anlita barnvakt, svårt att umgås med andra familjer.

Samhället och barnet

Föräldrarna tillfrågades hur de upplevt stödet från samhällets olika delar. Frågorna ställdes med utgångspunkt från BVC, logopeden, biblioteket, förskolan och slutligen mer allmänt, om det fanns stöd från annat håll i samhället. Man bör kunna förvänta sig likartade insatser oberoende av var man bor, med undantag av vad projekt Språk-kedjan bidragit med.

Barnvårdscentralernas stöd

Den första fråga som ställdes var: Får barnet stöd för sin språkutveckling via BVC? Här ska rutinerna vara likartade i hela landet, både när det gäller tidpunkter för hälsoövervakning och remisskriterier i olika utvecklingsfaser.

När det gäller **ADAM** var det BVC som först uppmärksammande hans svårigheter.

BVC har frågat vid kontrollbesöken men jag har inte tyckt att det var något bekymmer. Det är nu efteråt jag har tyckt att det kanske var det. Jag såg det inte som ett bekymmer men de har frågat. De ville inte skicka remiss tidigare, men det var väl på gränsen. Men jag har fattat att man inte gör något förrän barnen är fyra?

OLLES föräldrar tycker att man har haft mycket nytta av BVC.

Vi hade en diskussion på treårskontrollen. Vi diskuterade om han skulle ha remiss men då sa vi att vi skulle vänta ett halvår för att se om det blev bättre men det blev det inte. Och då skickade de remissen. Vi har haft kontroll varje år, man har kunnat ringa när det har varit någonting. BVC har funkade bra på den vårdcentralen vi har.

LISAS mamma berättar, att hon tidigt bekymrade sig för dotterns språkutveckling och att det var hon som i stort sett krävt logoped och extra hörselkontroll.

Det tror jag inte jag hade fått så snabbt om jag inte hade legat på så mycket själv. Jag började redan innan hon var tre år för det stämde inte. Det är vid tre annars. Efter påtryckning har hon fått stöd, men initiativet var mitt.

JOHANNAS föräldrar känner att ansvaret för att det ska fungera hänger på dem.

BVC skickade remissen när Johanna var tre men man ska vara alert som förälder och veta vad man har rätt till. Man ska driva på. Överallt. Det har blivit så konstigt i samhället. Det är inte självskrivet att för att en remiss går iväg att man ska få någonting. Man ska ligga i, man ska vara alert, man ska vara påläst, man ska vara på över huvud taget.

I **PONTUS** fall var det förskolan som först uppmärksammade hans svårigheter. Då vände sig familjen till BVC.

Det enda de gjorde – när de påtalade på dagis när han var två år att han hade börjat säga några ord men sen gick det tillbaks. Då fick vi gå på en tidig treårskontroll. Han var knappt 2,5. Sen fick vi remiss till hörselenheten. Det är det enda BVC har gjort. De kanske har remitterat till logopedmottagning också. Jag kommer inte ihåg hur det var.

BVC har remitterat till logoped i samtliga fall, fast några föräldrar och/eller förskola har bekymrat sig för språk och tal innan remiss har skickats.

Hos logopeden

Frågan som ställdes var: Får barnet stöd för sin språkutveckling av logoped? Samtliga logopeder som barnen går hos är landstingsanställda. Däremot skiljer sig deras förutsättningar när det gäller att erbjuda frekventa besök genom att tillgången till logoped i förhållande till antalet invånare är högre i Halland än i Västernorrland. För föräldrarna, som är vana vid att deras barn har svårt att tala med okända vuxna, har det känts bra att se kontakten mellan ”deras” logoped och barnet.

ADAM har varit på nybesök för ett halvår sedan och sedan fem gånger till. Han väntar på nästa behandlingsperiod.

Han är lite blyg men det släpper ganska snabbt. När vi har varit hos logopeden så var det inga problem. Det är helt otroligt att det kan funka så, det är fantastiskt. Man blir imponerad.

OLLES föräldrar är mycket nöjda med logopedkontakten:

5 av 5 i betyg. Definitivt. Jag tycker hon är riktigt bra. Hon är riktigt duktig som vi har där. Så upplever jag det. Materialet vi har fått av henne har Olle tyckt var roligt och hon har lyssnat på Olle. Han får jobba så han tycker det är roligt. Jag har inte saknat någonting.

LISA längtar efter besöken hos ”sin” logoped, där hon går 6 gånger/termin.

Det är tredje omgången nu. Det funkar jättebra. Då kör vi rätt intensivt, en gång i veckan 45-60 minuter/åt gången. Vi spelar spel mycket hos logopeden. Det funkar faktiskt bäst hos logopeden. Hon kan längta efter det. Hon ger sig inte. Nu har hon förstått logopedens mål, att hon ska hjälpa till. Och att hon gör det på ett sådant sätt att hon inte blir retad. Att logopeden vill hennes väl.

För **JOHANNA** fungerar besöken bra, men det har varit en del praktiska problem med personalbyten och därutöver var Johanna borttappad ett tag.

Vid 3-4 års ålder fick vi första kontakten. Det var ganska ofta i inledningen, varannan vecka. Nu är det kanske en gång i månaden. Vi var på några täta besök, sen blev det glesare. I någon typ av utredning, komma igång, starthjälp. Och så kom vi fram till sommaren. Och då sa vi, nu gör vi ett uppehåll över sommaren här. Och så skulle vi få ny kallelse efter sommaren. Men när den inte hade kommit på 5-6 månader, då började vi fundera, vad hade hänt? Men då gick det snabbt, när de hade uppmärksammat oss. Man ska vara ”på”. En gång/mån är överenskommen. Vi får övningar, tips och råd. Det fungerar som ett stöd, för att veta vad vi ska göra. Det fungerar också som en knuff, det är så lätt att glömma bort i vardagen, allting går sin gilla gång. Men så har man ett datum när vi ska ”redovisa”. Man får lite krav på sig. Både vi och Johanna. Vi har ett schema där vi skriver i när vi har gjort något, det tycker hon är roligt. Det är olyckligt att det har varit lite olika logopeder, det är tredje eller fjärde vi är inne på. Det är ju små barn, det tar ju ändå en stund att jobba in sig. Det gör det som förälder också. Man kan aldrig vara säker på att hon kommer att bli kvar.

PONTUS föräldrar berättar, att senaste besöket var i höstas, och man ska tillbaka om två veckor.

Vi skulle haft en tid i januari, men då var det fullbokat. En gång i halvåret har vi kört sista tiden. Då har vi tyckt att vi har fått så mycket bra tips och råd så vi har jobbat på med det. Det känns som ingen ide att bara komma dit och kolla upp. I början var det tätare, kanske varannan, var tredje månad. Då var det en massa tips hur man skulle jobba med små, konkreta saker. Nu är det mer övergripande. I början körde vi mycket färger, till exempel. Och kläder.

Sammantaget har de aktuella barnen i Halland fått i genomsnitt 12 besök och barnen i Västernorrland 3-4 besök per kalenderår hos logopeden. Skillnaden i besöksfrekvens motsvaras ungefärligen av variationen i tillgång till barnlogoped per 100 000 invånare.

Familjerna uppfattar mestadels att barnet har bra kontakt med logopeden, men att det har varit alltför glesa besök och i ett par fall för många personalbyten.

På biblioteket – allmänt

När det gäller biblioteken är det olika förutsättningar i Halland och Väster-norrland. Halland har projektet Språk-kedjan, vilket innebär att det finns särskilt material att låna direkt riktat till målgruppen, och berörd personal har fått fortbildning vid ett flertal tillfällen. Inledningsvis är frågan allmänt ställd. För barnen i Halland tillkom frågor om Språk-kedjan. Familjerna letar sig mestadels själva fram till böcker att låna. Familjerna besöker också biblioteket separat, oberoende av väsklån.

ADAMS mamma berättar:

Vi har inte varit så duktiga på att nyttja det men när vi börja nyttja det så har vi ju hittat grejor. Finns böcker där man får berätta själv. Och de är så duktiga på biblioteket. De har ju andra saker också. De har en speciell hörna. Där har de även grejor, spel och sånt som man kan träna vissa saker på. Det finns allt möjligt där. Man kan titta på vad det innehåller och be att få låna. Det är superbra.

OLLE och hans familj brukar gå till bokbussen (mobila biblioteket).

Vi har inte varit på det stora. Vi försöker vara till bokbussen ungefär varannan vecka. De är faktiskt duktiga.

Även LISAS familj brukar gå till biblioteket:

Vi läser böcker mycket men eftersom jag själv gått barn- och ungdoms-litteraturkurser frågar jag inte personalen så mycket, jag är så intresserad själv.

Hemma hos JOHANNA läser man mycket böcker och besöker biblioteket.

Men har inte tänkt på om där finns kunskaper om det här problemet. Biblioteket har inte varit inblandat. Men vi läser mycket, Johanna är intresserad. Men inte så att någon har visat: ”man kan också göra så här”.

PONTUS familj brukar gå till sitt lokala bibliotek och även till huvudbiblioteket ibland.

Ja, vi har lånat jättemycket böcker där. Och spelat lite spel och så. Vi har letat själva, sådant som Pontus tycker är roligt. Vi körde mycket Alfons ett tag. Böcker som man kunde läsa flera gånger. Han tycker att det är jätteroligt att åka buss till stan och gå på stora biblioteket.

Familjerna uppskattar besöken på biblioteket eller bokbussen och är positiva till utbudet av barnböcker.

Språk-kedjan på biblioteket

De tre familjerna från Halland hade erfarenhet av Språk-kedjans material och metoder som man lånat via de lokala biblioteken. Väskorna uppges vara flitigt utlånade, och man får ibland stå i kö ett tag för att få den önskade väskan. Rent praktiskt har det fungera bra att låna väskorna. Om inte den väska man önskar är ledig, får man skriva upp sig och så ringer de upp. Man får ha väskorna max 2 veckor. En förälder nämnde, att sakerna tydligt var välanvända men hela. De tre familjerna hade fått information om väskorna på olika sätt:

ADAMS mamma fick höra talas om Språk-kedjan från flera håll:

Dagis hade en och en kompis hade en. Mormor hade också information.

OLLES familj fick tips via logopeden.

Hon hade en fin broschyr där hon ringade in vilka Olle skulle låna. Vi fick vänta länge på en. Vi fick ta en annan väska först. Olle fick låna väska via bokbussen. De är väldigt serviceminded. De hade egentligen inte väskorna, det fick de ordna extra. Då skickade de sms när de hade den med sig för att vara säker på att jag kom dit och hämtade den. När hon hade lovat att den skulle vara med men inte kom i alla fall skickade hon också sms.

För JOHANNAS familj kom information om väskorna från BVC.

BVC talade om att de fanns, och på föräldragruppen kom någon från bibliote- ket och berättade om språk. Det har funkat bra att låna påsarna.

Familjerna har använt väskorna på lite olika sätt. Några har använt allt material, någon har valt bort sådant som inte känts naturligt och roligt att använda. För en familj var väskorna främst ett komplement till material man fick hos logopeden. Den familjen påpekade att väskorna passar även i förskolan också.

ADAMS mamma berättar:

Emil och Pippi har vi haft. Han tycker det är kul en liten stund och sen kan han komma på efter ett tag att han vill titta i den igen. Vi har gjort allting i väskorna. Den här DVDn som man fick till var bra. Först tittade jag inte på den. Sen tänkte jag att jag måste titta om jag hade gjort något fel. Men vi hade gjort det som de rekommenderade. Så var Adam med och tittade. Och då kände han igen biblioteket! Det här med bockarna Bruse och sjunga med klossarna och bygga bro, det tyckte han var jättekul. Det blev en lek av det hela tiden. Ljudmemory tyckte han också var kul. Jag funderade på om det bara är Halland som har det. Och det är synd.

OLLES föräldrar berättar:

Det har vart olika material; spel, böcker, cd-skiva. Då har vi ... alla har ju... om vi säger att det har varit 5-6 olika saker. Då har man kanske inte använt mer än 4 eller 5. Det har varit något i varje väska som han inte har vart intresserad av. Det var lite figurer i som han tyckte var roligt. Kråkan i någon, Pippi och Emil – det tyckte han var roligt. Så har man läst de sagorna och tittat lite på spelen. Spelen har vart roliga. Det var en film som handlade om språkväskorna. Den tittade vi på. Något som inte funkade hos oss var flanosagor. Man skulle läsa sagan och sen lägga upp figurerna. Det blev inte riktigt så, men det kan ju ligga hos föräldern med. Man får nog vara lite teaterinspirerad. Jag har haft ännu mer nytta av det som var direktanpassat till honom. Väskorna var ett komplement. Vi har gjort mer av det direkta. Jag tror att väskorna passar väldigt bra till dagis. De är pedagoger, duktiga på att använda dem på rätt sätt.

LISAS mamma berättar:

Emilväskan tyckte vi var rolig. Där var lite spel, och såna man kunde prata i (toobaloo). Ett litet pussel. Det var spännande. Filmerna funkar bra. De är tydliga och bra. Vi tittade på dem. Ljudlotto tyckte Lisa att det var roligt att lyssna och lägga. Jag tycker det här är en jättebra idé. Jag tror det är nyttigt för föräldrar som kanske inte är riktigt inne i det här med språkträning. Det blir en hjälp, man får något konkret att jobba med.

För familjerna i Halland fungerar det smidigt och bra med lån av Språk-kedjans material. Materialet är uppskattat, i vissa fall slitet, och ibland får man vänta på önskad väska.

I förskolan

Alla barnen finns inom någon förskoleverksamhet minst 15 timmar/vecka. Johanna har till och med hunnit börja i förskoleklassen.

Tre familjer av fem är besvikna eller i något fall frustrerade över bristen på samverkan mellan logoped och förskolepersonal. I en av kommunerna i Västernorrland finns kommunlogoped som handleder förskolepersonalen, och där har också samverkan mellan familj, förskola och landstingslogoped fungerat bra.

Efter intervjuerna med familjerna togs kontakt via telefon med barnens förskolor. Telefonsamtalen med personalen i förskolan handlade om barnens situation under vistelsen där. I något fall fanns enbart vikarie att tala med som inte kände barnet väl, och en förskola ringde aldrig tillbaka trots upprepade kontaktförsök.

ADAMS förskola har verkligen jobbat med det han behöver, enligt hans mamma.

De är intresserade av vad han gjort hos logopeden, och de har också sin egen pedagog som har smågrupper och där har han ju varit med när hon har vart där. Så de har gjort allt för honom.

OLLES förskola gör inget särskilt just för honom, som familjen upplever det.

Det är nog allmänt. Ja, gör de något så gör de det för alla i samma ålderskategori. De har en kille till som är lika gammal som jag har upplevt har en större språkstörning. Jag vet inte om Olle har fått hänga med på det tåget. Det är inget som de direkt har pratat med mig om.

Inte heller **LISAS** förskola vill delta i några särskilda insatser fast familjen har bett om det:

De säger att deras filosofi – arbetssätt är sådant att de gör allt i grupp för att hon inte ska utmärkas och gå iväg. Men jag ser att det är ekonomi det handlar om, de har inte råd att någon går iväg och sätter sig med henne lite varje dag. Jag har sagt att då kan ni väl ta med två till. Det finns fler i den gruppen som har problem. De kunde ha en liten språkgrupp. Det finns ingen kommunlogoped. Skolan hyr in logopeden. Jag hade önskat att förskolan fick mer handledning. Logopeden ringer och jag får ta med material men jag skulle önska att det var mer samarbete.

JOHANNAS familj har under lång tid på olika sätt försökt att få igång ett samarbete mellan förskolan och logopeden:

Vi hade ett inskolningssamtal när Johanna skulle börja sin förskoleklass där man var fundersam om vilka problem hon hade. Och vi berättade att hon går hos logoped. Kan inte ni två prata direkt för att få veta vilka resurser ni behöver ha? Nej, det gjorde de inte. För så funkar det inte, utan det skulle gå via oss. Då skulle vi gå till logopeden, få ett intyg där, gå med det till skolan, tala om. Så här funkar det för Johanna och det var jättejobbigt innan vi fick dem att prata med varandra. Vi fick pappret från logopeden, vi lämnade det till rektorn. ... Vi har lämnat in det, det finns där sen tidigt i höstas. Det har vi också talat om. De har fortfarande inte varit in till rektorn och läst det där pappret. De har inte brytt sig. ...Vi fick reda på vid sista logopedbesöket att de faktiskt hade ringt nu men att de inte alls var i fas med varann. Det är ju helt osynkat. Två världar som jobbar mot varann. Det blir förvirrande. Det är ungefär som att dra runt en kvarnsten. Där finns det mycket att göra.

PONTUS har däremot fått bra stöd i förskolan. Det var förskolan som först uppmärksammade hans svårigheter. De är också duktiga på tecken som alternativ, kompletterande kommunikation, TAKK. Vidare har förskolan redan nu tagit initiativ till kontakt med rektorn för förskoleklassen för att förbereda för Pontus där. Man har också haft kontakt med kommunlogopeden, vars arbetsuppgift är att handleda personalen i Pontus förskola.

Vi har haft mycket kontakt med kommunlogopeden. Försökt få till verksamhet som gynnar honom lite extra i förskolan. De har planeringstavla där de sätter upp vad de ska göra. Bilder på olika aktiviteter där barnen får sätta sina bilder. Vid den här planeringen, då har han fått välja först för att han själv ska tänka efter. Annars väljer han bara efter hur de andra gör.

Föräldrarna upplever att förskolorna har olika synsätt på vikten av att arbeta särskilt med barn som har språk- och/eller talsvårigheter och olika intresse, vilja och möjlighet att engagera sig i barnens individuellt utformade språkträning.

Övriga samhällsfunktioner

När det gäller vilka övriga som finns som stöd för familjerna nämns i något fall mormor/farmor, söka kunskap på internet, att som boende på landet själv se till att barnen kommer ut till badhus, bibliotek och andra ställen där man kan träffa andra barn och vuxna. Ett barn fick börja med tecken som stöd, eftersom föräldrarna själva skaffat sig den kunskapen. Ett barn har haft nytta av att även träffa kommunens resursteam (som handleder förskolepersonalen) och BVC-psykologen.

Du som förälder

Under denna rubrik diskuterades språkstörning som begrepp och hur föräldrarna tillägnar sig kunskap om sina barns svårigheter. Vidare en blick mot framtiden – vad man tror om barnets situation om fem år. Avslutningsvis i detta avsnitt ombads föräldrarna att tänka tillbaka på om de med den erfarenhet de nu besitter hade velat göra något annorlunda för sitt barn.

Begreppet språkstörning

Flertalet föräldrar har negativa känslor inför begreppet språkstörning. En mamma menar att ”störning låter hårt. Svårighet tycker jag är bättre”. Andra föräldrar ser ordet som negativt laddat ”men jag vet inte riktigt... man tänker – har han det? Men det har han givetvis. Jag hade problem själv, jag har också gått hos logoped”.

En mamma har aldrig tidigare hört ordet när frågan ställdes. ”Nej, det är inget positivt ord. Diagnosen vi fick hos logopeden var h-sering. Allt var h.

Allt började på h. Men det var skönt att man fick ett namn, trots allt. Det här finns. Logopeden sa: Det här är en diagnos”.

En förälder menar att ”det låter ganska grovt i mina öron. Jag kan tycka att – ja, han har jobbigt med språket. Men att säga att det är en språkstörning, det är att ta i. Har han verkligen en språkstörning, eller är han bara lite sen, eller är det någonting annat?”

De föräldrar som själva har sökt mycket kunskap om problemet via internet, är i viss mån positiva till begreppet. ”Tycker att det förklarar någonting samtidigt som det finns ett utrymme för att själv tolka vad det innebär. Språkstörning kan vara att det är svårt att prata men det kan också vara att du inte kan lära dig språk”.

Språkstörning som begrepp är inte etablerat utanför logopedi och pedagogik, inte ens i de familjer vars barn går hos logoped.

I ökande utsträckning används termen ”språknedsättning” bland professionella, men i diagnosförteckningen ICD-10 används uttrycket ”störning” i de flesta underdiagnoser som är aktuella.

Att söka kunskap

Logopeden uppges tillföra kunskap i samtliga fall. I övrigt letar man i böcker, kommer över någon artikel och en familj fick en broschyr på BVC. Ett föräldrapar vill ha söktips – de söker kunskap via dator, radio- och TV-program. På så sätt fick de inspiration till att börja med tecken tillsammans med sitt barn när orden inte kom.

Man suger efter kunskap. Man reagerar när ämnet kommer upp. Det är lite svårt att veta om man gör rätt, men man får ganska bra respons från barnet vad som funkar och inte funkar. Jag har ingen utbildning i språkutveckling, och det är inget jag fått nu heller men man ser ju och på något sätt har man ändå lärt sig.

En jämförelse kan göras med begreppet dyslexi, som blivit mer känt och accepterat i samhället som en följd av informationskampanjer och samhällsdebatt. I England har logoped, psykologer och familjer tillsammans med ämnesföreträdare vid flera universitet nyligen startat en informationskampanj om språkstörning via Youtube (se Ralli) där familjer och ungdomar berättar, och där professorer ger miniföreläsningar.

Ingen av familjerna uppfattade sig ha fått allmän information om språkstörning utan eget initiativ. Ingen av föräldrarna har använt biblioteket som kunskapskälla när det gäller språkstörning.

Hur går det för barnet om fem år?

Två av familjerna uttalar oro för eventuella kommande läs- och skrivsvårigheter. Föräldrarna har i dessa fall egna erfarenheter av detta. En mamma säger sig ha föresatt sig själv jobba mycket med barnet för att vara ett stöd vid läsinläringen, inte minst då hon vet att skolan står inför besparingar. En annan familj tror inte att barnets problem går att lösa på fem år, men ändå fungera bättre därefter. Övriga familjer tror att det mesta kommer att ha löst sig under den tidsperioden. En förälder, där ett tidigare barn i syskonskaran hade liknande svårigheter, är optimist då det har gått bra för syskonet.

Ingen av familjerna uppfattade sig ha fått information om språkstörningens eventuella följder i ett längre perspektiv.

Om man fick börja om...

Frågan var, om man hade handlat annorlunda för att ge barnet stöd med den kunskap och erfarenhet man nu förvärvat. Erfarenhet som skulle kunna vara till nytta för professionella som möter dessa familjer, eller för andra familjer.

ADAMS föräldrar hade velat börja med språklig stimulans tidigare och mer aktivt, skulle ha tragglat mer.

Vi har inte varit föräldrarna som har pekat på lampan och bett honom peka på katten. Men vi har sagt vad det har varit och vi har aldrig pratat babyspråk utan normalt med honom. Men man kanske skulle tragglat mer med honom. Det gör vi nog med lillasyster.

Hade mer aktiv hälsoupplýsning om språkutveckling från BVC och bibliotek kunnat underlätta för Adams familj?

OLLES föräldrar hade önskat att komma tidigare till logopeden efter treårs kontrollen eftersom ...

... det tog rätt lång tid innan vi fick tid när vi hade skickat in remissen. Hade vi vetat det skulle vi ha skickat in remissen tidigare.

Hade en ökad lyhördhet för föräldraoro kunnat leda till tidigare remittering, något som är fullt möjligt enligt BVC:s metodbok?

LISAS mamma önskar mer från förskolan, men är också i viss mån förstående.

Det är inte alltid deras beslut. Ibland får man säga "vi kan inte" även om det är andras beslut.

Är orsaken till att förskolan i detta fall inte engagerar sig på individnivå ideologisk eller ekonomisk?

JOHANNAS föräldrar upptäckte problemen tidigt, det var ju andra barnet.

Om det kommer väldigt lite ord vid 1,5-2 år... bara ljud. BVC kunde ha reagerat tidigare på våra varningssignaler. Det var ju först när hon var på hörselkontroll som treåring som de såg "det funkar inte". Vi fick verkligen jobba på, stressa på, vara obekväma för att det skulle hända något.

Hade en ökad lyhördhet för föräldraoro kunnat leda till tidigare remittering, något som är fullt möjligt enligt BVC:s metodbok?

För **PONTUS**, där förskolan uppmärksammade hans svårigheter tidigt, blev det en period så att han blev kvar med yngre barn medan de jämnåriga bytte grupp.

Det tror jag inte var bra för hans språkutveckling, det tror jag mer drog ner honom. Det var ändå faktiskt förskolan som tog upp språket och gav oss råd vad vi skulle göra och sen har det rullat på ganska bra. Man kan inte göra så mycket mer. Man får jobba utifrån hans förutsättningar. Sen skulle jag ju önska att jag själv var både logoped och psykolog... det vore bra. Man är aldrig tillräcklig.

Stödet till föräldrar – såväl när det gäller teoretisk som praktisk kunskap – är en viktig men ofta eftersatt del av ansvaret hos alla professionella aktörer; BVC, bibliotek, förskola och logopedmottagning.

Samtal med förskolepersonal

Telefonkontakt togs med förskolorna för kompletterande uppgifter. En förskola ringde aldrig tillbaka trots upprepade försök och intalade meddelanden. I två fall var det en vikarie som besvarade frågorna. En förskola av de fyra som gick att nå hade tillgång till kommunal konsultlogoped som regelbundet träffade personalen. En ordinarie barnskötare trodde att förskolläraren hade haft telefonkontakt med logopeden på logopedmottagningen, men samtalets innehåll var inte känt för henne.

Någon extra tid för att stödja det enskilda barnet fanns inte i tre av fyra förskolor. Man menade genomgående att de jämnåriga förstod barnet, medan de båda vikarierna hade rejäla svårigheter. Det händer att något av barnen går och gömmer sig när han/hon inte blir förstådd. Två barn av fyra uppgavs av personalen tydligt begränsas av sina svårigheter i förskolemiljön. När man var utanför den ordinarie miljön uppfattade personalen att tre av fyra hade svårigheter.

Bristande kommunikation och information är uppenbar mellan olika aktörer, mellan förskola och familjer men även inom arbetslagen i förskolan.

Diskussion

Diskussionen tar sin utgångspunkt i familjernas erfarenheter, de ingående verksamheternas varierande förutsättningar och sammanfattar slutligen de erfarenheter som vunnits genom projektet.

Familjernas erfarenheter

Att ha ett barn med språkstörning i familjen är att ha ett barn med en osynlig funktionsnedsättning.

Även om det kan röra sig om lindriga svårigheter som i vissa fall går över, finns det en lång rad praktiska problem för familjerna. De fem familjer som intervjuades har samtliga erfarenhet av att det kan uppstå besvärliga situationer.

Att umgås med andra barn och vuxna

Medan 90 procent av alla barn gör sig förstådda av utomstående vid fyra års ålder är detta svårt för barn med avvikande språk- och talutveckling. Det kan till och med vara svårt att få kommunikationen att fungera med så närstående personer som mor- och farföräldrar. Den kommunikativa viljan hos barnet är väsentlig, men också den kommunikativa viljan hos de vuxna. ”Barn har inte talsvårigheter – andra har problem med sina öron” sa ett intervjuat barn återgivet i en forskningsrapport (Roulstone & McLeod 2011). Detta ledde forskaren fram till att föreslå olika sätt att ge stöd även till omgivningen för att lära sig förstå oförståeliga barns tal (sid 36).

Samtliga fem familjer hade erfarenheter av att deras barn blivit retade för sina svårigheter.

Här kan man inte nog betona vuxnas ansvar; att, som en pappa uttryckte det, ha personal i förskola och skola som förstår och kan hantera situationen. Detta är idag ett mycket stort problem för barn som har funktionsnedsättningar.

Delaktighet i samhället kräver förmåga att kunna uttrycka sin vilja och sina åsikter, och att man även kan jämkna dessa mot andras.

Att uppnå delaktighet är ett stort problem för alla grupper med funktionsnedsättningar (Stenhammar 2011) men problemen blir än mer omfattande när språklig kommunikation inte fungerar på ett smidigt sätt. Det kan, med små barn, handla om så enkla saker som att förstå varandra utanför den allra närmaste familjens krets. Språk-kedjan som projekt erbjuder material för gemensam samvaro med objekt som underlättar kommunikation och utvecklar språk. Det kan, med äldre barn, handla om att inte ställa frågan bara en gång utan ge

tillräckligt med tid för reflektion. ”Att ha språkstörning är som att köra runt på en trehjuling när alla andra kör rallybil” (ur Roulstone & McLeod 2011, sid 36).

Familjerna hade skiftande erfarenheter av samhällets stöd.

När jag vid intervjuerna med familjerna i Västernorrland förklarade syftet med projekt Språk-kedjan, framkom ett stort intresse för något liknande. Väskorna med sitt genomtänkta innehåll fyller en viktig funktion som komplement till logopedinsatserna. Särskilt positivt är att förskolorna också kan låna väskor i de fall där det av olika skäl är lämpligare att barnet får ett riktat språkligt stöd där.

En berättigad besvikelse över bristen på samordning av insatser mellan samhällets olika aktörer var uppenbar hos flera av familjerna.

Landstingslogopeden har som uppdrag att arbeta med det individuella barnet och familjen. Därutöver finns ett stort behov av handledning i enskilda ärenden för förskolepersonalen. Av de fem barnen vars familjer intervjuades var det bara ett som hade tillgång till logopedkonsult för förskolepersonalen. Övriga kontakter skedde på frivillig – eller ibland till och med ofrivillig – väg. Tyvärr är problemet vanligt. I en rapport från landstinget i Östergötland om barnlogopedi betonades behovet av förstärkt samverkan gentemot kommunerna, bland annat för att säkerställa att de behandlingsrekommendationer som ges till förskolan/skolan efterföljs (Sand 2011).

Familjerna hade fått kännedom om Språk-kedjan på varierande vägar: internet, BVC, logopeden, mormor. Bibliotekens service uppfattades som mycket god och väskorna som relevanta och intressanta om än något slitna (vilket är positivt i sig). En av föräldrarna, som hade fått en del individanpassat material till sin pojke, hade föredragit att använda detta istället för väskan från biblioteket när pojken inte orkade så långa stunder. Familjerna uttrycker att det är positivt att det finns material för mer än en aktivitet, ifall allt inte passar kanske något gör det.

I flera fall förvånades föräldrarna över logopedens förmåga till samtal med barnet.

Med andra främmande vuxna var det svårt. Även om detta ingår i yrkesutövningen, hör uppenbarligen logopederna till den grupp vuxna som får verklig kontakt med barnen. Men som kommunikativt skicklig logoped på en mottagning kan man lätt underskatta barnets förmåga till samtal i andra sociala situationer. En rutin med tydligare kartläggning av barnens kommunikativa erfarenheter och behov skulle ge logopederna en klarare bild av deras situa-

tion. Detta kan ske med formulär för kartläggning av pragmatisk profil eller kommunikativa cirklar (Blackstone & Berg 2007).

”Vi (logopeder) investerar vår känsla och kompetens för att skapa en relation med varje barn; för att motivera dem med det som intresserar dem mest, för att göra deras terapi så relevant och rolig som vi kan. Och vi strävar efter att bygga en god relation med deras föräldrar och andra; för att vinna deras förtroende och för att förstå deras oro och prioriteringar. Vårt ultimata mål är att hjälpa varje barn att maximera sin potential som en självständig och framgångsrik kommunikatör, men vi kan uppnå detta endast i samverkan med barnen och deras familjer” (ur Roulstone & McLeod, sid. 11).

Föräldrarna kände i flertalet fall behov av kunskap om språkutveckling och språkstörning.

Några sökte kunskap på egen hand, andra frågade eller fick tillgång till broschyrer och tips om artiklar. Det är uppenbart, att begreppet språkstörning har en betydligt mindre spridning än till exempel begreppet dyslexi. Ordet språkstörning känns främmande och obekvämt för flera av föräldrarna. De ord och begrepp som förekommer i diagnossystemen är inte heller tydliga och informativa för föräldrar. Sannolikt skulle det vara en stor fördel om mer tid och kraft ägnades åt föräldrainsformation.

Delaktighet är ett mål svårt att uppnå för barn och vuxna med funktionsnedsättningar.

Såväl föräldrar som personal i förskola, skola, bibliotek och övriga samhällsaktörer har skyldighet att göra sitt bästa för kommande generationer. Men då gäller att också involvera barnen som subjekt och inte göra dem till objekt.

Målet måste vara ökad delaktighet för barn och ungdomar med språk-, tal- och kommunikationssvårigheter. Vuxna i barnens närhet och samhället i stort behöver ett aktivt förhållningssätt där barnen inkluderas i processen och deras egen insats efterfrågas. Barnen behöver utveckla ett metakognitivt förhållningssätt till sina egna kommunikativa processer. ”En del barn vet att de vet, andra tror att de vet. Medan åter andra inte vet om de vet och några inte vet att de inte vet. Metakognition fortsätter att utvecklas upp i tonåren och är viktig för både inter- och intrapersonell kommunikation” (Roulstone & McLeod sid 149).

Att ha språkstörning är som att köra runt på en trehjuling när alla andra kör rallybil

Verksamheterna i projektet

Biblioteken

Personalen har generellt sett ingen utbildning om målgruppen barn med språkstörning, utöver den fortbildning som erbjudits inom projekt Språk-kedjan. Projektet är inte det enda samarbetsprojektet mellan bibliotek och barnvårdscentraler i landet, men ett unikt sådant då fokus har vidgats från böckerna till det som lagstiftaren kallar ”andra insatser än tekniska lösningar”. Biblioteken har ett vidsträckt uppdrag – att tillhandahålla böcker och information för många olika behov och smakriktningar till hela befolkningen. Olika riktade biblioteksprojekt handlar mestadels antingen om barn eller om personer med funktionsnedsättningar, mer sällan om kombinationen barn och funktionsnedsättning.

Där språket utgör såväl problemet som lösningen krävs fantasi och nytänkande.

Det kan vara ett lika långt steg för den enskilda bibliotekarien att låna ut väskor med saker som att sätta sig in i den senaste tekniken för att ladda ner böcker – att gå utanför de invanda ramarna, att tänka ett steg till.

Barnvårdscentralerna

Barnvårdscentralernas personal har viss kunskap om målgruppen barn med språkstörning och behärskar de metoder som ligger till grund för beslut om remittering. BVC-sjuksköterskan har kompetens att observera och screena med de evidensbaserade metoder som finns, men ställer inte diagnos och ger inte specialiserade råd. BVC är viktigt i barnfamiljernas liv och står för trygghet och goda råd under hela förskoleperioden, främst under det första levnadsåret. I den del av verksamheten som traditionellt kallas ”hälsoupplýsning” har det tidigare knappast funnits mycket konkret att erbjuda när det gäller barn som har problem med språk och tal. BVC-sjuksköterskan, som ofta strävar efter att ge mer tid åt de familjer som behöver det, har vid besöken vissa möjligheter att observera samspelet mellan föräldrar och barn och att uppmuntra föräldrar att samtala, leka och stimulera språkutvecklingen. Väskorna och metodiken i Språk-kedjan konkretiserar denna rådgivning på ett viktigt och påtagligt sätt.

Logopedmottagningar

Logopederna som tar emot remiss från BVC har ofta att prioritera hårt vilka barn och vuxna som erbjuds behandling och vilka som inte gör det. Behandlingsinsatser är även i de mest gynnade fallen begränsade till antalet och det är därför nödvändigt att skapa en god samverkan med hemmet och helst också

förskolan. Att kunna visa olika sätt för föräldrarna att stimulera barnens språkutveckling i lek via väskor med material som finns att låna är synnerligen uppskattat bland logopederna i Halland.

Förskolan

Förskolan har enligt läroplanen (Lpfö 98) ett stort ansvar för språk- och talutvecklingen. I läroplanens text nämns inte samverkan kring barn med funktionsnedsättningar specifikt. Men även om landsting och kommun är olika huvudmän vars verksamheter lyder under olika lagar och förordningar, finns ett behov av samordning. Det är inte förbjudet att samverka! Det enkla villkor som ska uppfyllas är att all kontakt sker med föräldrarnas godkännande.

Bland de familjer som intervjuades fanns exempel på olika förhållanden mellan förskolor och logopedmottagningar – från att logopeden är ett naturligt inslag i kommunens resursteam som ger stöd till förskolepersonal till att förskolan, trots föräldrarnas vädjan, inte vill ha någon kontakt med logopedmottagningen. Gränsdragningen mellan landstings- och kommunansvar tycks i dessa få fall, liksom erfarenhetsmässigt i liknande situationer, mest handla om intresse och välvilja hos enskilda tjänstemän. Det finns stöd i läroplanens formuleringar för att föräldrar ska kunna vänta sig att förskola och logopedmottagning har kontakt och diskuterar stöd till barnet. Däremot finns i dagsläget ingen skyldighet eller möjlighet för landstingslogopeden att ansvara för fortbildning och kontinuerlig handledning till pedagogisk personal utöver kortfattad information och samråd om målsättning för insatser kring ett enskilt barn.

Föräldrarna

Föräldrarna är i flertalet fall kunskapsstörstade och i behov av konkreta råd och stöd. Språkstörning går hand i hand med läs- och skrivsvårigheter och dyslexi. Många av dem som är föräldrar till barn med språkstörning har själva haft problem med språk, tal, läsning och skrivning. De är inte de typiska besökarna på biblioteket. Här är det positivt om grunden är lagd redan via BVC och att man också uppmuntras av förskolepersonalen och logopeden.

Slutsatser av utvärderingen

I detta avsnitt sammanfattas slutsatser med hänvisning till alla delar i Språk-kedjan; bibliotek, barnvårdscentraler, familjer och förskolor. Avslutningsvis föreslås några områden för framtida förbättringsarbete.

Bibliotek

- Bibliotekspersonal, som ska kunna vända sig till hela befolkningen, behöver tillgång till fortbildning och utarbetade metoder för att nå specifika målgrupper som exempelvis barn med språkstörning
- Språk-kedjan utgör en sådan utarbetad och välfungerande metod som förtjänar spridning

Barnvårdscentraler

- Barnvårdscentralerna tar emot familjens första oro kring barn med avvikande språkutveckling
- BVC utgör en väsentlig länk i kedjan mellan logopedmottagningen och biblioteket, inte minst när det gäller att stödja familjer att använda biblioteket
- Det är av största vikt att BVC-personalen är lyhörd för föräldraoro, som i sig är ett remisskriterium

Logopedmottagningar

- Logopederna ska utreda och behandla en liten andel av barnen; barn med språkstörning som remitteras från BVC
- Logopederna får med Språk-kedjans väskor ett verktyg för att konkretisera de råd man ofta lämnar för att ge barnet allmän stimulans av olika språkliga områden
- Bristande resurser gör besöken glesa och prioritering mellan barn svår.
- Handledning av förskolepersonal ingår inte med självklarhet i landstingslogopedens arbetsuppgifter

Förskolor

- Vistelsen i förskolan är väsentlig för barns språkutveckling
- Vissa förskolor undviker att ha kontakt med logopedmottagningen trots familjernas uttryckliga önskemål
- Andra förskolor efterlyser mer konkret stöd och handledning från logopedmottagningen kring enskilda barn
- Att upparbeta bättre rutiner för samverkan mellan logopedmottagningarna och förskolan är en viktig målsättning inför framtiden

Familjer

- Bristande delaktighet i samhället är ett problem för alla barn och unga med synliga och osynliga funktionsnedsättningar. Detta gäller även för barn med språkstörning
- Språkstörning hos ett barn medför svårigheter inte bara för barnet utan även för hela familjen i umgänget med både närstående och andra
- Föräldrar efterlyser tillgång till mer kunskap om språkstörning och om hur de bäst ska kunna hjälpa sitt barn
- Föräldrar efterlyser också mer konkret samverkan mellan förskola och logopedmottagning kring barn med språkstörning
- De familjer som fått tillgång till Språk-kedjan har goda erfarenheter och är samstämmiga om att projektet fyllt en viktig funktion för dem och deras barn
- De familjer som hörde talas om Språk-kedjan när de intervjuades blev påtagligt intresserade och efterlyser liknande insatser

Inför framtiden

En naturlig fortsättning på utvecklingsarbetet i Halland är att sträva efter förbättrad samverkan mellan Språk-kedjans aktörer och förskolan. Man bör bygga konkreta samverkansrutiner på den grund som Språk-kedjan utgör.

Barnvårdscentraler, logopedmottagningar och bibliotek bör beakta att insatserna till föräldrar måste innehålla såväl information som råd och stöd med fokus på delaktighet.

Källor

Alm, Almqvist-Tangen, Almqvist, Källqvist Andersson (2012). *Barnrapport: Barnhälsovård i Halland 2011*. Rapport från Barnhälsovårdsenheten, Region Halland.

Bibliotekslagen. Se http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utredningar/Departementserien/Ny-bibliotekslag_HoB413/.

Blackstone, S. & Hunt Berg, H. (2007). *Socialt nätverk. Kartläggning av kommunikationen mellan individer med komplexa kommunikativa behov och deras kommunikationspartners*. Specialpedagogiska institutet.

Carlson Törnqvist, Maria & Thulin, Sofia (2007). *Livssituation för vuxna personer med språkstörning: djupintervjuer med tre tidigare specialskoleelever och deras föräldrar*. Examensarbete i logopedi, Karolinska Institutet.

Catts, Hugh & Kamhi, Alan (2005). *Language and Reading Disabilities. Second edition*. Pearson Education.

Conti-Ramsden, Gina (2008). Heterogeneity of specific language impairment in adolescent outcomes. Ur: *Understanding Developmental Language Disorders. From Theory to Practice*. Red: Frazier Norbury, Cortney; Tomblin, J. Bruce & Bishop, Dorothy.

CPLOL. www.cplol.eu. Den europeiska logopedorganisationens webbplats med riktlinjer, policies och statistik.

Frylmark, Astrid (2010). *Utvärdering av projekt Språk-kedjan*. Rapport till Region Halland. www.regionhalland.se, fliken Utveckling och tillväxt.

Frylmark, Astrid (2011). *Lyssna på oss – rapport från en konferens anordnad av projektet Egen växtkraft*. Tal & Språk nr 4, 2011.

Harrison, Linda J. & McCormack, Jane (2011). Listening to the Views of Children in Longitudinal Population-Based Studies. Ur: Roulstone, Sue & McLeod, Sharynne (editors) (2011). *Listening to Children and Young People with Speech, Language and Communication Needs*. Croydon: J&R Press Ltd.

Hur gick det sen? Se <http://www.regionhalland.se/hurgickdetsen>.

Hartelius, Lena; Nettelbladt, Ulrika & Hammarberg, Britta (red). (2008). *Logopedi*. Lund: Studentlitteratur.

Lees McPhil, Janet & Urwin, Shelagh (1997). *Children with Language Disorders (second edition)*. London: Whurr Publishers Ltd.

Livescribe inspelningsspenna. Se <http://www.livescribe.com/en-us/smartpen/echo/>.

Lpfö 98, Läroplan för förskolan. Se www.skolverket.se/lagar-och-regler/laroplaner.

Miniscalco C., Nygren G., Hagberg B., Kadesjö B. and Gillberg C. (2006). *Neuropsychiatric and neurodevelopmental outcome at age 6 and 7 years of children who screened positive for language problems at 30 months*. *Developmental Medicine and Child Neurology* 48, 361-366.

Nylin, Anna-Karin (2008). *En av tre föräldrar upplever inte balans i livet*. *Välfärd* nr 3, 2008.

Paul, Rhea (2007). *Language Disorders from Infancy through Adolescence: Assessment & intervention. Third edition*. Mosby Elsevier.

Ralli-kampanjen. Se <http://www.youtube.com/rallicampaign>.

Roulstone, Sue & McLeod, Sharynne (editors) (2011). *Listening to Children and Young People with Speech, Language and Communication Needs*. Croydon: J&R Press Ltd. Citat ur boken har översatts av Astrid Frylmark.

Sand, Charlotte (2011). *Språkstörning och stamning hos barn och unga. Röst-, tal-, språk- och sväljstörningar*. Behovsanalys 2011. Landstinget i Östergötland.

Socialstyrelsen (2010). *Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem – systematisk förteckning (ICD-10-SE)*. Hämtat från: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-11-13>.

Socialstyrelsen. www.socialstyrelsen.se. Via sökning på Socialstyrelsens webbplats återfinns diagnosklassifikationen ICD-10 samt WHO:s klassifikationer ICF och ICF-CY.

Språk-kedjan. Se www.regionhalland.se/sprak-kedjan som är projektets webbplats med beskrivning, kontaktuppgifter och mer information.

Stenhammar, Ann-Marie (2011). *Lyssna på mig! En systematisk kunskapsöversikt*. Högskolan i Halmstad, magisterprogram.

SKL, Sveriges kommuner och landsting (2005). *Landstingsanställd personal – personalstatistisk undersökning*. Se www.skl.se.

Svenska Barnläkarföreningen (2012). *Rikshandboken för barnhälsovård, www.rikshandboken-bbv.se*. Professionens webbplats med aktuell och kvalitetssäkrad kunskap om små barns hälsa och utveckling.

Toll, Ingrid (2005). *En resa i lärande med målet en skola för alla. En kartläggning av kommuners förutsättningar att anordna lärande och utbildning av hög kvalitet för barn och elever med grav språkstörning*. Specialpedagogiska Institutet.

Tomblin, J., Records, N., Buchwalter, X., Smith, E., & O'Brien, M. (1997). Prevalence of specific language impairment in kindergarten children. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 40, 1245-1260.

Westerlund, Monica (1994). *Barn med tal- och språkavvikelse: en prospektiv longitudinell epidemiologisk studie av en årskull Uppsalabarn vid 4, 7 och 9 års ålder*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.

Tålmod och fantasi är egenskaper hos vuxna som är positiva för alla barn. Inte minst gäller det barn vars språkutveckling inte är den typiska. Språkstörning är en okänd funktionsnedsättning trots att den är lika vanligt förekommande som dyslexi.

Språk-kedjan är ett lyckat samverkansprojekt mellan bibliotek, barnvårdscentraler och logopedmottagningar i Halland, vars syfte bland annat är att tillgodose behov hos barn med språkstörning. Projektet, som nu permanentats, utvärderas genom att relateras till forskning om delaktighet i samhället för barn med språkstörning samt intervjuer med familjer vars barn har svårigheter med språk- och/eller talutvecklingen.

Utvärderingen genomfördes 2011-2012 av leg. logoped Astrid Frylmark.

BÄSTA LIVSPLATSEN

Region Halland

www.regionhalland.se

KULTURRÅDET